

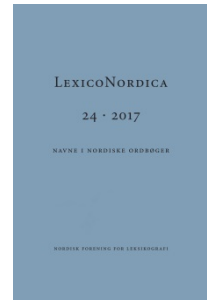
LexicoNordica

Titel: Gamle Adam i Kobenheegan – person- och ortnamn
i finländska nätordböcker

Forfatter: Elina Heikkilä

Kilde: LexicoNordica 24, 2017, s. 35-52

URL: <https://tidsskrift.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© 2017 LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Gamle Adam i Kobenheegan – person- och ortnamn i finländska nätordböcker

Elina Heikkilä

The lemma lists of the monolingual dictionaries published by the Institute for the Languages of Finland contain only such proper names that are used as common nouns either by themselves or in idioms. Some toponyms are included in the mutual lemma lists of bilingual dictionaries for immigrants. Proper names occur also in lexicographical examples. The editors need to make sure that the names used in these examples are included in the lemma list of the dictionary or are otherwise well-known. There is little need to add more proper names in the dictionaries published by the Institute for the Languages of Finland, because the Institute also publishes a lot of instructive material about names as such.

1. Inledning

I den här artikeln diskuterar jag de principer enligt vilka proprier behandlas i de ordböcker som redigeras på Institutet för de inhemska språken (härefter Språkinstitutet). Språkinstitutet är numera den enda organisation i Finland som ger ut ordböcker i större skala, eftersom de kommersiella förlagen har slutat publicera nya stora ordböcker.

Först ger jag en översikt över dels Språkinstitutets nätordböcker, dels annat webbmateriel som institutets namnvårdare har utarbetat. Sedan diskuterar jag de principer som redaktörerna följer när de upptar namn i ordböcker. I samband med detta tar jag också upp namn som för- eller efterled i sammansättningar. Avslutningsvis dryftar jag användning av namn i språkprov.

Jag koncentrerar mig på person- och ortnamn men tar i viss

mån också upp en del andra namntyper. Artikeln baserar sig dels på mina sökningar i de olika ordböckerna, dels på uppgifter som jag har fått av huvudredaktörerna genom en e-postintervju.¹

2. Namn i Språkinstitutets nätordböcker och webbresurser

Nuförtiden publicerar Språkinstitutet inte längre ordböcker i bokform; också de stora ordböckerna som påbörjades under 1900-talet har övergått till elektronisk publicering.

Pågående enspråkiga ordboksprojekt är *Vanhan kirjasuomen sanakirja* (VKS, Ordbok över äldre finskt skriftspråk), *Ordbok över Finlands svenska folkmål* (FO) och *Suomen murteiden sanakirja* (SMS, Ordbok över finska dialekter).² Alla tre är stora ordböcker: VKS har uppskattats att som färdig omfatta över 80 000 uppslagsord, FO ca 125 000 och SMS ca 350 000 uppslagsord.

Också tre färdiga ordböcker finns tillgängliga på nätet: *Kieli-toimiston sanakirja* (KS, Ordbok över modern finska; över 100 000 uppslagsord), som regelbundet uppdateras, *Karjalan kielen sanakirja* (KKS, Ordbok över karelska språket; ca 83 000 uppslagsord) och *Finlandssvensk ordbok* (FSOB; ca 2 550 uppslagsord) samt en utvecklingsversion av *Stora finsk-svenska ordboken* (SURU; ca 97 000 uppslagsord).

Språkinstitutet har också två samarbetsprojekt på gång. Sedan år 2011 redigeras ordböcker för invandrare³ i samarbete med Utbildningsstyrelsen. De första avsnitten av *Suomi–somalisanakirja* (Finsk-somalisk ordbok) och *Suomi–kurdi (kurmandži) -sanakirja*

1 E-postintervjun genomfördes i december 2016. Svaren finns arkiverade hos skribenten.

2 De svenska namnen på de finska ordböckerna är bara förklaringar, inte officiella översättningar.

3 Dessa ordböcker kallas för *invandrarordböcker* i stället för *inläroordböcker*, eftersom de är avsedda såväl för lärare och tolkar som för inlärore av finska.

(Finsk-nordkurdisk ordbok) kommer att publiceras under hösten 2017, och det finns planer på att senare ge ut också en finsk-sydkurdisk ordbok. Invandrarordböckerna, som beräknas ha ca 28 000 uppslagsord, finansieras av Utbildningsstyrelsen men redaktörerna arbetar på Språkinstitutet i nära samarbete med redaktionen för KS.

Dessutom samarbetar Språkinstitutet med det estniska Eesti Keele Instituut på *Viro-suomi-sanakirja* (VISU, Estnisk-finsk ordbok) som beräknas komma ut år 2018 i sin helhet. Denna nätordbok är ett systemverk till *Suomi-viro-suursanakirja* (SUVI, Stora finsk-estniska ordboken) som publicerades i bokform år 2003.

Såväl redigering av ordböcker som finsk och svensk språkvård hör till Språkinstitutets huvuduppgifter. Språkinstitutet har publicerat flera handböcker om namn, bl.a. om invandrarnas namnsystem, finländska ortnamn och finska exonymer. Under de senaste åren har också namnvården övergått till webbpublikationer (se den svenska webbsidan Namnhjälp samt de finska webbsidorerna Nimijulkaisu ja Nimistösuunnittelun ohjeita). Även om tyngdpunkten i denna artikel ligger på namn i Språkinstitutets ordböcker, vill jag inledningsvis presentera några andra databaser och webbpublikationer över finska ort- och personnamn.

Det finska *Asutusnimihakemisto* (Bebyggelsenamnsregister) är ursprungligen ett systemverk till KS. Registret har tidigare publicerats av språkteknologiföretaget Kielikone i samband med den avgiftsbelagda versionen av nätordboken, men sedan december 2016 finns registret på Språkinstitutets webbsidor. Slår man upp t.ex. ortnamnet *Parainen*, får man reda på att Parainen är en stad, heter *Pargas* på svenska och ligger i landskapet Egentliga Finland, dvs. i sydvästra Finland. Man lär sig att namnet böjs i yttre lokalkasus, alltså *Paraisilla*, och att en pargasbo kallas antingen *paraislainen* eller *paraistelainen*. Om man inte själv bor på orten, har man nytta av dessa uppgifter, eftersom en del ortnamn böjs i inre och andra i yttre lokalkasus och det finns flera sätt att bilda avledningar av

ortnamn. Artikeln innehåller också en länk till Lantmäteriverkets digitala tjänst Kartplatsen.

Därtill finns det en del finska namn – både för- och efternamn – vars böjning kan vara problematisk, speciellt om det är fråga om mycket sällsynta namn. Därför ger webbpublikationerna *Sukunimien taivutus* (Böjning av efternamn) och *Etunimien taivutus* (Böjning av förnamn) flera kasusformer i singular och plural av de olika namnen. T.ex. efternamnet *Alku* har stadieväxling precis som motsvarande appellativ *alku* 'början', så att genitivformen blir *Alun*.

3. Namn som uppslagsord

Det är svårt att beräkna hur många namn som finns som uppslagsord i Språkinstitutets nuvarande nätordböcker eftersom det inte finns någon sökfunktion för propriier. Om man räknar uppslagsord med stor begynnelsebokstav, får man reda på att det i VKS finns 76 uppslagsformer i avsnittet *a–omainen* som börjar med en stor bokstav och i hela KKS bara två: *Atama* 'Adam' och *Iisus* 'Jesus' i första delen.

De två invandrarordböckerna har nästan identiska lemmalistor, som innehåller ca 320 propriier, dvs. omkring en procent av uppslagsorden. I den estnisk-finska ordboken VISU kommer det att finnas ca 1 000 namn som uppslagsord.

3.1. Appellativ funktion är avgörande

När man jämför de principer som ligger bakom redigeringen av Språkinstitutets ordböcker VKS, SMS, FO och KS urskiljer man snart en gemensam redigeringsprincip: propriier anförs som huvud- eller uppslagsord om de har fått appellativ funktion, antingen som sådant eller i idiom. Ett annat gemensamt drag – som nämns explicit enbart i FO – är att propriier införs som led i sammansätt-

ningar av appellativ art. T.ex. dialektordboken SMS har följande principer för hur proprier behandlas:

Proprier tas med i ordboken endast i särfall när de har lexikal betydelse. Här kommer i fråga [...] minnesdagar för helgon, samt person- och ortnamn som förekommer i allmänna ordstäv, idiom eller väderleksspådomar [...] Efternamn anförs endast i särfall, närmast då namnet har fått appellativ funktion [...] Djurnamn kan medtas efter övervägande, t.ex. om de är intressanta som avledning eller innehållsmässigt eller om de belyser motsvarande appellativ [...]⁴

Några exempel på minnesdagar för helgon finns i avsnitt 3.3.

I KS kan man få fram en del av de uppslagsord som är proprier om man söker förkortningen *erisn*. (< *erisnimi* 'proprium'). En sådan sökning gav som resultat 68 träffar, av vilka 56 utgjordes av ett uppslagsord. Bland dem finns det ortnamn (t.ex. *Alpit* 'Alperna', *Pohjola* 'Norden'), namn på himlakroppar och stjärnkonstellationer (*Aurinko* 'Solen', *Linnunrata* 'Vintergatan'), namn på myndigheter (*Puolustusvoimat* 'Försvarsmakten', *Verohallinto* 'Skatteförvaltningen') samt benämningar på kristendomens Gud (*Herra* 'Herre', *Vapahtaja* 'Frälsare'). Alla dessa namntyper nämns också i redigeringsprinciperna.

Det finns fler namn som uppslagsord i KS, men för att hitta dem utan någon sökfunktion måste man helt enkelt veta vad man är ute efter. Jag har hittat bl.a. ortnamnen *charleston* och *chippendale* samt de fiktiva ortnamnen *kyöpeli* 'blåkulla' och *höyhensaaret* 'fjäderholmarna'. Efternamn finns det åtminstone bland måttenheter (t.ex. *kelvin* och *ångström*) och matord (*pavlova*, *stroganov*).

Förnamn finns det också gott om. I tabell 1 finns uppräknat

4 Mina utelämnningar och min översättning. Alla översättningar av finska exempel i den här artikeln är mina egna.

förnamn som i KS karakteriseras som vardagliga i appellativ funktion. Mansnamnen *urpo* och *uuno* kan användas som både substantiv och adjektiv. Av några namn kan man också göra avledningar som verben *ramboilla*, *urpoilla* 'bete sig som en rambo eller en urpo' och *yrjöttää* 'kvälja; få någon att kråkas' samt verbalsubstantiven *ramboilu* och *urpoilu* som alla finns med i ordboken.

Uppslagsordet *aatami* (eller *Aatami* 'Adam') har i KS fått epithetet *skämmts*. eftersom uttrycket *aatamin puvussa* 'i adamskostym' hör hemma i skämmtsam stilart. Detsamma gäller delvis också uttrycket *vanha aatami* (sv. *gamle adam*) 'den syndiga människonaturen; ilska, svårt humör'. I den historiska ordboken VKS finns *vanha aatami* med i artikeln *Aatami* och definieras som 'den syndiga människonaturen'; under äldre tid tog man *gamle adam* mycket allvarligt, så det fanns knappast någon skämmtsam nyans i uttrycket då. Enligt dialektordboken SMS hör uttrycket *vanha aatami* hemma i religiöst språkbruk, men utöver 'den syndiga människonaturen, arvsynnen' kan det – även utan adjektivattributet – betyda 'svårt humör, ilska' samt också tyda på 'däjuven' eller 'gammal vidskepelse'.

Förnamn	Betydelse som appellativ samt i idiom
hemmo (M)	man, pojke, typ
iikka (M)	<i>joka iikka</i> varena en, <i>iikka kuin iikka</i> vem som helst
jeesus (M); jeesus ~ jessus ~ jösses	<i>särsk. pejor.</i> om en världsförbättrare, bohem; <i>interj.</i> i milda svordomar
mimmi (K)	kvinn
pekka (M)	<i>pekkaa pahempi</i> sämre än de andra, <i>kolmeen pekkaan</i> på tre man hand, <i>pekkaa päälle</i> per skaft (man)
rambo (M)	om en man med hårda tag som glorifierar våld
sussu (K)	flicka, kvinna; flick- (eller pojk)vän
urpo (M)	fåne, dumbom, tölp
uuno (M)	fåne, dumbom, tölp
yrjö (M)	spya

Tabell 1: Förnamn med appellativ funktion och vardaglig prägel i KS.
(M = mansnamn, K = kvinnonamn.)

3.2. Från mytologiska varelser till myndigheter

Den historiska ordboken VKS anför bara några enstaka bibliska personnamn som uppslagsord. Däremot innehåller ordboken tiotals namn på gamla finska mytologiska varelser, t.ex. *Ahti*, *Ilmarinen*, *Louhi*. Detta beror på att det bland källorna till ordboken finns flera verk från 1700-talet som handlar om gammal finsk mytologi.

Ett intressant fall är bebyggelsenamnet *hyvölä*, som enligt 1700-talets stora finska lexikograf Christfrid Ganander är ”et gammalt mythologiskt namn på en ort, dijt de hänwijses, som ej kunna beswara tre gåtor”. Detta kunde man göra med ramsan *Hyis, hyis hywölään, hywölän koirat haukkumaan* ’Sjas, sjas till Hyvölä där hundarna kommer att skälla på dig’. (VKS, s. v. *Hyvölä*.) Men *Hyvölä* är också ett autentiskt bynamn: i Finland finns flera orter med namn som *Hyvölä*, *Hyvölänkylä*, *Hyvölänniemi*, *Hyvölänranta*.

Också dialektordboken SMS känner *hyvölä* i samma betydelse som Ganander och VKS, men enligt SMS hänvisas den som inte kan besvara gåtor oftare till *hymylä* (*hymy* ’leende’ + avlednings-suffixet *-lä*) eller *hymölä*, i några orter även till *hyrylä* eller *hytölä*, som också är riktiga bynamn. Alla dessa namn spelar på allitteration, eftersom den olycklige skickas iväg med orden *hyy hyy, hyys hyys, hys hys* eller *hyi hyi*.

Finlandismordboken FSOB är avsedd för dem som måste balansera mellan två språk och två samhällen som liknar varandra i många avseenden men kan ha olika namn för sina institutioner. I Finland har man t.ex. Museiverket eller Museovirasto, i Sverige är motsvarande myndighet Riksantikvarieämbetet; där man i Sverige har Skolverket, svarar i Finland Utbildningsstyrelsen eller Opetusvirasto i stort sett för liknande uppgifter. Dessa finska och (finlands)svenska namn på de finländska myndigheterna är ordgranna översättningar av varandra men i Sverige har motsvarande myndigheter andra namn.

Av Språkinstitutets tvåspråkiga ordböcker följer SURU samma principer för namn som KS, eftersom dess lemmalista baserar sig på KS företrädare. Däremot har VISU och invandrarordböckerna egna principer för proprier. I den estnisk-finska ordboken VISU kommer det att finnas estniska exonymer och endonymer som har en finsk ekvivalent, t.ex. *Hiiumaa*, fi. *Hiidenmaa* 'Dagö', namn ur grekisk och romersk mytologi samt namn ur estnisk barnlitteratur och folklöre.

I de två invandrarordböckerna finns det inga personnamn som uppslagsord men gott om andra slags namn. Uppslagsorden innehåller namn på kontinenter, världens största hav, sjöar, åar, öar, bergskedjor osv., europeiska stater och de största staterna i Amerika, Afrika och Asien samt europeiska huvudstäder (se tabell 2). Dessutom finns där namn på traditionella finska landskap samt några andra namn som ofta förekommer i massmedierna, t.ex. *Arkadianmäki* (*Arkadiebacken*) som syftar på riksdagshuset och *Mäntyniemi* (*Talludden*), presidentens tjänstebostad. Bland uppslagsorden finns också ett urval av namn på både internationella, europeiska och finländska organisationer, internationella domstolar och avtal samt några kulturellt viktiga namn som *Kalevala*, Finlands nationalepos.

Finska	Somaliska	Nordkurdiska
Alpit 'Alperna'	buuraha Albis	çiyayên Alpê
Belgia 'Belgien'	Biljam	Belçîka
Kööpenhamina 'Köpenhamn'	Kobenheegan, Kobenhaagen	Kopenhag

Tabell 2: Ortnamn i invandrarordböckerna.

Om t.ex. namnet *Kööpenhamina* får man veta att det är ett substantiv och hör till geografiska ord samt hur namnet böjs. Eftersom uttalet och ortografin av exonymer kan variera i det somaliska språket, ger Finsk-somalisk ordbok två alternativa översättningar för detta namn.

3.3. Namn som led i sammansättningar

Proprier, speciellt förnamn, används relativt ofta som för- och efterleder i sammansättningar. Här finns det en viktig skillnad mellan finskan och svenskan: där finskan har en sammansättning som börjar med genitivform av ett ortnamn (t.ex. *englannintauti* i VKS, ordagrant ”Englandssjukan”), har svenskan oftast ett huvudord med ett adjektivattribut (*englannintauti* betyder alltså ’engelska sjukvan, rachitis’).

I den nufinska ordboken KS finns det en hel del sådana sammansättningar som börjar med en nominativ- eller genitivform av ett ortnamn, eftersom de är ganska vanliga bland matord, t.ex. *emmentaljuusto* ’emmentalerost’, *parman-kinkku* ’parmaskinka’. Såväl VKS som dialektordböckerna SMS och FO har som uppslagsord många folkliga växtnamn som börjar med ett personnamn i genitivform, t.ex. *johanneksenkukka* ’johannisblomster’ (VKS och SMS; namnet hör samman med flera olika växtarter som blommar kring midsommartid).

Förnamn kan också fungera som efterled i sammansättningar. När jag i dialektordböckerna SMS och FO sökte sammansättningar med några vanliga mans- och kvinnonamn som efterled, fick jag som resultat bl.a. 12 finska och 12 svenska sammansättningar som slutar med *maiija* respektive *Maja*. Betydelseerna varierar men substantiv med personreferens är i regel pejorativa: i SMS t.ex. *katumaiija* ’gatflicka’, *kelamaiija* ’skvallerbytta’ och *koiramaiija* ’gatflicka, hora’. Av FO:s sammansättningar med efterledet *Maja* är såväl *ball-Maja*, *hasa-Maja* som *låg-Maja* pejorativa.

Jag påträffade också en hel grupp substantiv med ordet *kusi* ’piss’ som förled och ett folkligt helgonnamn som efterled. Dessa substantiv betyder ungefär ’regnig dag’. I SMS finns det t.ex. *kusimarketta* och *kusireeta* ’Margaretadagen’ (den 20 juli) och i FO både *piss-Magg* och *pisses-Greta*. – Alla sammansättningar av denna typ tyder ändå inte på regniga dagar. I dialektordböckerna finns

flera sammansättningar med *kusi* eller *piss* som förled och ett förnamn som efterled som betyder 'sängvätare'.

4. Namn i exempel

Även om en ordbok inte upptar proprier som uppslagsord, finns det ofta namn i exemplen. Då är det viktigt att särskilja om det används autentiska citat eller redaktionellt material i ordboken.

I den historiska ordboken VKS finns det autentiska citat ur källorna men de kan vara förkortade och försedda med redaktörens förklaringar och kompletteringar inom hakparentes. Också dialektordböckerna SMS, FO och KKS innehåller mer eller mindre autentiska språkprov.

Den allmänfinska ordboken KS har förkortade eller annars bearbetade citat men också många exempel som är skrivna av redaktörerna, i synnerhet talspråkliga exempel. Exempelen grundar sig ändå oftast på källor. Om citaten är tagna ur kända verk som Finlands nationalepos *Kalevala* eller *Bibeln*, nämns källan i ordboken. I invandrarordböckerna är största delen av exemplen konstruerade av redaktörerna, men de bygger oftast på källor (t.ex. tidningstexter).

Man kan fråga sig när det överhuvudtaget behövs språkprov som innehåller namn i ordböcker. I invandrarordböckerna skall redaktörerna enligt redigeringsprinciperna använda personliga pronomen i exemplen i stället för personnamn såvitt det är möjligt, eftersom den primära målgruppen inte nödvändigtvis känner finska förnamn. Ifall användaren inte vet om namnet är ett mansnamn eller ett kvinnonamn, kan den missa viktiga nyanser i språkbruket. Personnamn kan ändå förekomma i invandrarordböckernas exempel om det är nödvändigt för tydlighetens skull. I exempel (1) spelar det dessutom ingen roll om det är fråga om man eller kvinna:

- (1) Matti on lempinimeltään Masa ’Mattis smeknamn är Masa’ (s. v. *lempinimi*)

I den allmänfinska ordboken KS undviks personnamn i exempen: hellre *hon* än *Maija*. Namn används bara i sådana artiklar där uppslagsordet förutsätter det. Då måste man avgöra om namnet i fråga är tillräckligt känt och om det kommer att vara det också i framtiden.

- (2) Kaikki suomalaiset tuntevat Lasse Virenin. ’Alla finländare känner Lasse Virén.’ (s. v. *tuntea*)
- (3) Akseli Virtasen perikunta. ’Delägarna i Akseli Virtanens dödsbo.’ (s. v. *perikunta*)

Det är ingen idé att ta med namnet på någon kändis som snart kommer att falla i glömska. Långdistanslöparen Lasse Virén i exempel (2) torde vara ett säkert val – honom har finländarna inte glömt, fast det nu har gått över 30 år sedan han slutade tävla på internationell nivå. I exempel (3) har redaktionen valt Finlands vanligaste efternamn *Virtanen*.

Redaktörerna för dialektordböckerna FO och SMS måste där-
emot ofta avväga om ett personnamn är alltför känt i ett litet sam-
hälle speciellt, om det sägs något negativt om namnbäraren. Ex-
emplen (4)–(6) är tagna ur SMS:

- (4) Niihä Otto Laetsenniis sanovat sannee, että voe voe ku on hiehkeej ja korreen näkösiä ihmiset Suomessa sitä allaa ku Ameriikassa. ’Det sägs ju att Otto Laitinen också lär ha sagt att oj oj vad fina och granna folk ser ut i Finland jämfört med Amerika.’ (Kangasniemi; s. v. *hehkeä*)
- (5) Sii se Jusu kuupakoit kujal, ku hää ol nii juoksis täys ette päässyt tost toho! ’Där raglade han, Jusu, i gränden efter-
som han var så full att han inte kom någon vart!’ (S:t Ber-
tils; s. v. *kuupakoida*)

- (6) Minä kariaasin (eräälle naiselle) etteikähän olisi paree kun koiramaia levittääs ittens airalle kuivamahan ett olis sitte tulevan yönä reirus virkahansa. 'Jag skrek (åt en kvinna) att vore det inte bäst att den horan bredde ut sig över en gårdsgård för att torka så att hon igen var i skick för tjänstgöring till natten.' (Isojoki; s. v. *koiramaija*)

I exempel (4) berömmar Otto Laitinen finnarna – det finns alltså ingen orsak att utelämna hans efternamn. Exempel (5) däremot handlar om något mera ömtåligt: mannen i fråga har varit stupfull. Informanten har bara använt hans smeknamn, men på en så pass liten ort som Sankt Bertils kan folk antagligen känna igen vem det är fråga om. I exempel (6) berättar informanten om hur han har tilltalat sin granne med det starkt pejorativa *koiramaija* 'hora'. Hade informanten nämnt grannens namn, skulle redaktören säkert ha utelämnat det men i detta fall har ett personligt pronomen bara ersatts med en substantivfras.

En typisk kontext för personnamn är wellerismer, som vanligtvis består av ett mustigt citat och en anförings-sats med hänvisning till situationen. I wellerismer har namn på en och annan minnesvärd individ levt kvar, må det nu vara en prost eller en byfåne. Exemplet (7) och (8) är tagna ur FO:

- (7) hårdan kack sa Olssonskan då röven sprack⁵ (Nykarleby; s. v. *kack*)
 (8) bräk nu ock, sa Nabbala-Herman när han klämde fåren mellan grinden (Karleby; s. v. *mellan*)

I Nykarleby har säkert funnits flera kvinnor med efternamnet Olson, men sådana namnformer som *Nabbala-Herman* – alltså ett förnamn kombinerat med ett gårdsnamn – kan precisera namnbäraren mycket noggrant.

⁵ Dialektproven ur FO har normaliserats.

Exemplen i den historiska ordboken VKS innehåller rätt många personnamn. Följande två exempel är tagna ur artikeln *oikea*:

- (9) Auta Christe itziäsi, Murhe meistäkin pitäkö, Jos on oikia nimesi 'Hjälp dig själv, Kriste, Ta också hand om oss, Om du är värd ditt namn' (Matthias Salamnius 1690)
- (10) Me tahdome pitä Meidän oikiana Lailisest Crunatun Cuninganam Suuriwoimalisiman Cuningan Friederichin 'Att Wij skole för Wår rätta och Lagkrönta Konung hafwa och hålla den Stormächtigste Konung Friedrich' (Författning 1726; svensk originaltext)

På grund av att en stor del av källorna till VKS är andliga texter finns det många bibliska namn i språkproven. De bibliska namnen samt namn på kyrkofäder och andra lärda män förekommer ofta i latinsk form, såväl i nominativ som i andra kasusformer. I stället för den latinska kasusformen vokativ används det i modern finska nominativ (t.ex. *Kristus*) men i äldre finskt skriftspråk kan det förekomma latinska vokativformer som *Christe* i exempel (9).

Namnet *Friedrich* i exempel (10) representerar här namn på svenska kungar och andra regenter som förekommer särskilt talrikt i författningstexter och dikter. Språkdräkten kan variera från svenska, latinska och tyska namn till förfinska namnformer som *Kyöstä* (Gustav den tredje) och *Kaisa* (Katarina den stora).

När man böjer ett främmande namn på finska och namnet slutar med en konsonant, behöver man sätta in bindevokalen *i* före kasusändelsen. Många gånger har skribenten lagt in vokalen *i* redan i slutet av den oböjda nominativformen:

- (11) Anckarströmi oli ladannut pistoolejansa, isoilla luodeilla 'Anckarström hade laddat sina pistoler med stora lod' (Författning 1792; s. v. *ladata1* 'ladda')

Några av källorna till VKS ger också en inblick i namnskicket för vanligt folk, som t.ex. Åbo lasarettets förteckning över utsläppta patienter för året 1766. Dessa namn kan redaktörerna utan vidare ta med i ordboken, eftersom det har gått så lång tid sedan patienternas vistelse på lasarettet. Det finns ändå ett undantag i patientförteckningen – och därmed också i ordboken: alla andra patienter nämns med både förnamn och patronymikon, men de patienter som hade fransosen, dvs. syfilis, är upptecknade utan namn.

I några fall måste exemplen kompletteras av redaktionen. Det är inte så sällan redaktörerna för VKS tillägger en liten förklaring eller omformulering inom hakparentes. Kompletteringarna skrivs på modern finska. Men hur insatt i Finlands historia måste användarna av VKS vara för att känna igen de personer som nämns i språkproven? Ska man välja [*Gezelius*], [*Johan Gezelius*], [*Johan Gezelius d.ä.*] eller [*biskop Gezelius*]? I de första tryckta delarna av VKS har redaktionen oftast valt minimala förklaringar av typen [*Gezelius*], antagligen för att spara utrymme, och samma linje följs i nätordboken, fast det där är möjligt att skriva litet längre och ge mera encyklopediska förklaringar när det känns motiverat.

Ofta ersätter kompletteringen ett personligt pronomen som i exempel (12). Det är också ganska vanligt att göra tvärtom, alltså ersätta ett personnamn med en mera allmän förklaring som i exempel (13).

- (12) [Uskon Jeesuksen] sijte puctasta neitzeste Mariasta ninquin oikiasta loonolisesta Eitiste syndynexi '[Jag tror på det att Jesus] föddes ur den rena jungfrun Maria som var hans sanna naturliga moder' (Mikael Agricola 1549)
- (13) [Lukkarin viran hakija] myös on Lazaretisä opetellut [...] parannuxen neuvoja ja läkityxiä ymmärtämään ja [...] toimittamaan '[Att en av dem som sökt tjänsten som klockare] också på lasarettet har lärt sig [...] att förstå sig på botemedel och mediciner och [...] att använda dem' (Anders Lizelius 1765; utelämningar enligt VKS)

I exempel (12) finns namnet *Jesus* i texten så långt ifrån det citerade avsnittet att det har varit nödvändigt att komplettera citatet med namnet inom hakparentes. I exempel (13) som är taget ur ett protokoll från en kyrkostämma är det irrelevant för en modern läsare att veta vad personen i fråga heter. Därför har namnet ersatts med en förklaring som säger litet mera om kontexten.

Det finns naturligtvis också ortnamn i exemplen i Språkinstitutets ordböcker. För en modern läsare verkar ortografin för både finska och utländska namn i VKS brokig och instabil, som följande exempel ur den första finska tidningen visar:

- (14) Gamla eli Wanha Karleby, on [...] Kaupungixi asetettu W. 1620 'Staden Gamla Karleby [...] grundades år 1620' (Suomenkieliset Tieto-Sanommat 1776; s. v. *kaupunki*, utelämnning enligt VKS)

Här kallas staden Gamlakarleby i Österbotten *Gamla eli Wanha Karleby* – alltså bara attributet *Gamla* är översatt till finska – trots att det finska namnet *Kokkola* användes i handlingar redan på 1600-talet (*Suomalainen paikannimikirja*, s. v. *Kokkola*).

I den allmänfinska ordboken KS finns det en hel del ortnamn i exemplen. Bland geografiska namn i KS språkprov intar *Suomi* 'Finland' utan tvivel topplaceringen med sina hundratals förekomster (89 i nominativform). Hurdan bild av Finland ger t.ex. följande exempel för en längre hunnen inlärare av finska?

- (15) Finland är ett av de rikaste länderna. (s. v. *eräs* 'en, ett; någon, något')
- (16) Vid prisjämförelser intar Finland en topplacering i Europa. (s. v. *kärkimaa* 'ledande land')
- (17) Finland hör till de länder som ger minst u-landshjälp. (s. v. *häntäpää* 'svans; slutända')

Man kan också fråga sig hur beständiga dessa språkprov är. De gällde kanske när de excerperades, men beskriver de också dagens Finland?

5. Slutord

Jag har i den här artikeln sammanfattat de principer enligt vilka proprier behandlas i Språkinstitutets nätordböcker. I de flesta ordböckerna ingår namn endast då de har appellativ funktion. De viktigaste undantagen för denna regel är de tvåspråkiga invandrarordböckerna och VISU som kommer att ha ortnamn som uppslagsord. Parallellt med ordböckerna publicerar Språkinstitutet handböcker för namnbrukare. De ger svar på frågor om bl.a. namnens etymologi och böjning.

Enligt min åsikt fungerar denna arbetsfördelning mellan å ena sidan ordböcker, å andra sidan handböcker och webbresurser i stort sett väl. Åtminstone de språkbrukare som skriver mycket i sitt arbete tycks ha lärt sig att använda de olika källorna, men det finns alltid några som behöver personlig rådgivning för att hitta de uppgifter de behöver.

Både som ordboksredaktör och användare av ordböcker skulle jag gärna ha en sökfunktion för namn i de olika nätordböckerna. Är det bara en bråkdel av uppslagsorden som utgörs av namn med appellativ funktion? Antagligen, men jag skulle gärna veta mer exakt.

Likaså tycker jag att det är hög tid att ägna några tankar åt de namn som förekommer i exemplen. I praktiken försöker redaktörerna välja exempel med sådana namn som är tillräckligt bekanta för ordbokens målgrupp men inte så bekanta att invånarna på en liten ort kan gissa vem det är fråga om i ett dialektprov. Men man kan också fråga sig vilken uppgift och betydelse dessa namn har i ordboken och vilka dolda budskap de kan bära.

Litteratur

Ordböcker

- FO (1976–2007) = *Ordbok över Finlands svenska folkmål I–IV*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Forskningscentralen för de inhemska språken. Nätordbok 2013–. <kaino.kotus.fi/fo/> (maj 2017).
- FSOB (2008) = *Finlandssvensk ordbok*. Sammanställd av Charlotta af Hällström-Reijonen & Mikael Reuter. Esbo: Schildts. (4 reviderade upplagan). Nätordbok 2016. <kaino.kotus.fi/fsob/> (maj 2017).
- KKS (1968–2005) = *Karjalan kielen sanakirja I–VI*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. Nätordbok 2009. <kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/kks_etusivu.cgi> (maj 2017).
- KS (2006) = *Kielitoimiston sanakirja I–III*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Nätordbok 2004, 2014. <kielitoimistonsanakirja.fi/> (maj 2017).
- SMS (1985–2008) = *Suomen murteiden sanakirja I–IX*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Valtion painatuskeskus/Edita/Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Nätordbok 2012–. <kaino.kotus.fi/sms/> (maj 2017).
- Suomi–kurdi (kurmandži) -sanakirja* (u. utg.). Helsinki: Opetushallitus & Kotimaisten kielten keskus. Nätordbok.
- Suomi–somalisanakirja* (u. utg.). Helsinki: Opetushallitus & Kotimaisten kielten keskus. Nätordbok.
- SURU (2004) = *Suomi–ruotsi-suursanakirja/Stora finsk-svenska ordboken*. 3., tarkistettu ja päivitetty painos, 2. laitos. Helsinki: WSOY. Nätordbok 2017–. <kaino.kotus.fi/suru> (maj 2017).
- SUVI (2003) = *Suomi–viro-suursanakirja 1–2*. Tallinn & Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Eesti Keele Instituut.
- VISU (u. utg.) = *Viro–suomi-sanakirja*. Tallinn & Helsinki: Eesti Keele Instituut & Kotimaisten kielten keskus. Nätordbok.

VKS (1985–1994) = *Vanhan kirjasuomen sanakirja I–II*. Helsinki:
Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Valtion painatuskeskus.
Nätordbok 2014–. <kaino.kotus.fi/vks/> (maj 2017).

Annan litteratur

Asutusnimihakemisto. <kaino.kotus.fi/asutusnimihakemisto/>
(maj 2017).

Etunimien taivutus. <kaino.kotus.fi/etunimientaivutus/> (maj
2017).

Författning 1767 = *Seurawaiset owat Wuonna 1766 ulosmennet
Turun Lazaretistä*. [Följande har utsläppts från Åbo lasarett
år 1766]. Pipping 1151.

Kartplatsen. <[http://www.maanmittauslaitos.fi/sv/e-tjanster/
kartplatsen](http://www.maanmittauslaitos.fi/sv/e-tjanster/kartplatsen)> (maj 2017).

Namnhjälp. <[http://www.sprakinstitutet.fi/sv/sprakhjalp/
namnhjalp](http://www.sprakinstitutet.fi/sv/sprakhjalp/namnhjalp)> (maj 2017).

Nimijulkaisut. <<http://www.kotus.fi/julkaisut/nimijulkaisut>>
(maj 2017).

Nimistönsuunnittelun ohjeita. <[http://www.kotus.fi/ohjeet/ni-
mistonsuunnittelun_ohjeita](http://www.kotus.fi/ohjeet/nimistonsuunnittelun_ohjeita)> (maj 2017).

Sukunimien taivutus. <kaino.kotus.fi/sukunimientaivutus/>
(maj 2017).

Elina Heikkilä
ordboksredaktör, fil.dr
Institutet för de inhemska språken
Hagnäskajen 6
FI-00530 Helsingfors
elina.heikkila@kotus.fi